

III Setmana Cultural Valenciana

I

El valencià dels nostres clàssics

Carles Salvador

1

Senyors, Senyors:

No sé quines condicions ha cregut trobar en mi el "Centre d'Actuació Valencianista" per a demanar-me unes paraules referents a llenguatge, les quals paraules sense apartar-se del to de la III Setmana Cultural tingueren un aspecte de lliçons.

He acceptat no perquè em considere amb aptituds suficients per a portar a bon terme tres conferències, ans perquè posat a treballar dins el valencianisme tot refús a actuar sembla una desersió i jo preferisc mostrar la meua ignorància a ésser considerat un fugitiu de qualsevol actuació valencianista per pesada i compromesa que siga.

Parlaré, puix, de qüestions de llenguatge. Seran qüestions de llenguatge tractades per un aficionat; açò ja és declarar que cap novetat no podré exposar-vos, que tots coneixen ja aquestes coses i que si tenen alguna valor no és altra

que la de la recordació en aquesta Setmana d'exaltació ²
de les crees de la Pàtria.

En Pere Martorell i Galba, Eiximenis, Ununtaner, Ausiàs March, Jaume Roig, els Sermonaris del Pare Vicent Ferrer, Boï de Corella i altres grans escriptors en nostra llengua el lector se'n adona que ha estat en companyia d'uns homes plens de seny i posseïdors d'un art. La qualitat de l'art de manifestar el seny ens fa els seus admiradors, i els reputeu modèlics i els anomenem clàssics. Autor clàssic no vol dir autor antic només, sinó autor modèlic; així un escriptor contemporani nostre, per la qualitat de la seua obra, podria ésser tan clàssic ~~en~~ com un bon escriptor del segle XV, per exemple. Però diem clàssic per autumàsia, els bons escriptors medievals valencians o que en valencià produïren i diem que són nostres - si bé llur obra és de la humanitat - perquè són fills d'aquestes terres que, també, diem són nostres.

3
Com és que aquests nostres clàssics en els segles XIV i XV ja tenien una llengua apta per a les humanitats, per a la poesia, per a la novel·lística, en fi, per a la literatura? Certament, no foren aquells segles d'espontaneïtat literària. Tenien ja unes amples bases, uns precedents admirables dins el segle XIII; per un costat l'enorme figura de Ramon Llull i per l'altre la Crònica de Jaume I.

El Tirant lo Blanc~~X~~ no s'explica sense la Crònica de Ramon Muntaner i aquesta sense la tradició dels cronistes reals. Són uns fets que formen una cadena de clares, amples anelles i que culminen per al men just personal, i cronològicament, als finals del segle XV en la manera recarregada i preciosista - algiu en diu decadent - l'estil elegant i sumptuós de Roís de Corella.

El nostre idioma fou vingut a les comarques valencianes amb les horts que reguen Jaume I. Aquest fet és bo de recordar perquè podent-se dir, justament, llen-

qua valenciana, llengua mallorquina i llengua catalana.⁴
na, diem una sola llengua, tres variants, les més importants
d'una sola llengua i no tres llengües diferents. I si bé al-
gun erudit o bé algun xoví o algun apassionat ha dit
que el llenguatge valencià fou naixent al territori que avui
diem País Valencià per la corrupció del baix llatí de la
mateixa manera que l'espanyol va nàixer a Castella, açò
no provaria altra cosa sinó la unitat de llengua i de raça
amb la llengua i la raça d'enllà l'Ebre i enllà la mar. Però
fins avui no hi ha una prova, un document, que ens
porte a pensar seriósament que el parlar del nostre País
no és d'importació.

A València no hi havia sinó corren de literatura aràbi-
ga i la nostra llengua ja tenia en les terres del nord una va-
riada literatura. Din Nicolau d'Oliver en començar el Re-
sum de literatura catalana i referint-se al naixement de
la nostra literatura:

« En els segles IX, X, XI i XII, la societat era dividida, per

la cultura, en dues categories: clergues lletrats i llecs ille- ⁵
trats. Aquells es reclutaven en tots els estaments, formant així
un feliç contrapès a l'obsorció aristocràtica, i llurs escoles i
scriptoria eren els únics centres d'ensenyament i cultura. A
la categoria dels llecs illetrats pertanyien tant la població
rústica, com els més nobles guerrers i els ciutadans més
rics: és a dir, tots els que no tenien per llengua habitual
la llatina ni eren versats en les subtils dialèctiques.

Els que no tenien per llengua habitual la llatina te-
nien, és clar, per llengua habitual la nostra, formada per
la corrupció d'aquella, per la transformació d'aquella i
aquest és l'origen de totes les llengües novellatines. Havia,
doncs, una manera de parlar pròpia del poble i per tant
havia una literatura parlada en forma de cançons sa-
tíriques i amatories, narracions de fets heroics, de sants i
de criminals, contes, dites, etc. és: el que anomenem folk-lore
de tan difícil localització en el temps i en l'espai.

6
És a principis del segle IX quan el concili Remense de 813
mana als bisbes que la predicació al poble siga feta en llen-
gua vulgar, en la llengua del poble. I naix la literatura re-
ligiosa en forma de sermons que el predicador escriu en
preparar-los o en voler guardar memòria dels pronunciats;
en forma d'himnes religiosos ja que els cantats o recitats
en llatí no els entenia el poble. Les Homilies d'Organyà,
poblel del migdia de la Sen d'Urgell, és el ~~tot~~ text literari,
en nostra llengua, el més antic que es coneix i en llegir-lo
es fa ben entenedor per nosaltres, homes del segle XX.

Ve després la secularització de la literatura. El joglar
es transforma en trobador. I encara que la poesia troba-
doresca nostrada no abandona les darreres influències
provençals, la literatura ja no és producte rímic dels
clerques ni de sentit religiós en absolut. S'han creat les
escoles de primeres lletres. Tota cara religiosa és una escola.
De les escoles dels convents de frares ixen homes doctes i per

a servir el poble escrivien els meistes i missers obres didàcti- 7
ques. I si bé els monestirs - recollits a muntanya - requixen pro-
duint literatura religiosa els convents - institucions ciuta-
danes - fan possible el cursen d'unes branques de literatu-
ra secularisada.

I ve, totsequit, un nou gènere: la Crònica, la literatura
narrativa, mentre que el per tots costats genial Ramon Blull
produix en llengua materna obres filosòfico-teològiques. I
els escriptors ja no pertanyen a una, dues o tres classes socials
solamentes. Són productors de literatura nobles com els Març
ciutadans com Jaume Roig; militars com Muntaner i Jo-
di de Sant Jordi; clergues com Rois de Cruella; científics com
Arnau de Vilanova; frares com Antoni Canals i Vicent Ferrer,
sors com Isabel de Villena; els reis són poetes, cronistes, ora-
dors elegantíssims... Es tradueixen la Biblia i el Corà; els
clàssics romans i Avicena; Ciceró i Boccacci; Sant Agustí i
Ptolemeu. La nostra literatura, repetim, no és producte
d'una classe, d'un censacle, sinó d'un poble que s'ha format
a si mateix.

En arribar en aquest punt tenim una visió panoràmica de la nostra literatura i del nostre País. València dona els més grans poetes i les millors traduccions. Aquesta grandesa literària és possible per haver una grandesa ciutadana; totes les arts són notables; el comerç i la indústria són plens de vida; la cosa pública és ben regida; hi ha llibertat i democràcia; dins el "cap e refugi" del País Valencià, cò és, dins la ciutat de València, la cultura és tal que com diu Eiximenis: "trobarets dins aquesta ciutat qui us pot ensenyar les principals llengües del món, així com són llatí, hebraic e morisc."

És la nació en funció d' Estat. És la Pàtria viva i digna de viure rica, plena i gloriosa.

Tot lector que per curiositat o bé per estudi ha obert un llibre d'autor clàssic li ha trobat totsegit una sabor, regust a la lectura que no és d'aquests temps. Noetat en costums, noetat

en la psicologia dels personatges, moventat, naturalment, en ⁹
els temes. Però, també, una moventat en paraules. Cert; els
autors clàssics usaven algunes paraules que avui ningú
no escriu. Qui no estiga ahesat a la lectura dels clàssics no
s'esglaie per aquesta afirmació puix que són poques, són
escasos els termes que són avui fora d'ús. I per entendre'ls
els editors ^{d'ara} ens donen els glossaris pertinents. El regust
d'antigor prové, entre altres causes, de la manera de dir,
çò és, de l'ús d'una sintaxi netament apropiada al
caràcter del nostre idioma: d'una manera de dir calen-
ciana, d'un mode especial de construir la frase. Per un
costat el lector actual d'un clàssic es troba amb una sin-
taxi que es diferencia prou de la sintaxi de la llengua es-
panyola la qual sintaxi per ríga el que vullga potser cre-
ga, equivocadament, és millor que la nostra i digna d'imitar;
per un altre costat es troba amb mes paraules que, en abso-
lut desconeix i que un Diccionari corrent no explica; i, en-
cara, es troba amb mes paraules que ell no pronuncia mai.

com l'autor clàssic les escriví però que són ben entenedores. ¹⁰

Hem presentat els tres aspectes d'un gran problema. Del gran problema de la reintegració de la llengua parlada - del valencià que ara es parla - a la llengua literària. Del gran problema de la reintegració del llenguatge escrit, veient des dels obres sublimes dels segles XIV, XV i XVI, a la nova literatura que ara comença a florir. Ben ni he de tractar de la solució total d'aquest problema com es podria fer en una revista de Filologia puix que fóra una sessió àrida i pertant carregada, ni he de fer l'elogi del poble valencià ni del llibre valencià - arques sacratíssimes on ~~ta~~ ha estat conservat el nostre idioma. L'intent és més prosaic i, potser, més pràctic. El que avui m'interessa és posar a circular el que entenc deu ésser la idea mare de la renaixença literària:

Elevant el valencià al punt dolç en què es trobaria avui ~~i~~ per evolució natural, si no haguera sofert el col·lapse dels segles XVII i XVIII.

No oblide ningú aquest desig puix que ell és la sal 11
que ha de conservar la reconstrucció de l'idioma vernacular. En portar-lo a bon terme rau la difícilíssima tasca de dirigir, aconsellar i donar exemple que tenen aquells homes, esperits selectes, estudiosos, enamorats de la llengua antiga i moderna, que vulguen ajudar a fer que ~~que~~ la literatura actual se segueixi una trajectòria no apartada del que nosaltres considerem idea mare, idea i motor per moure la complicada màquina verbal de la Renaixença valenciana.

Sovint trobem valencianistes que ens acusen de voler, per a la forma escrita, un retorn als clàssics. És natural que l'acusació vinga del nostre mateix camp puix que aquests valencianistes voldrien que València tingues una literatura brillant fàcilment assimilable per el poble. També ho volem nosaltres; però la literatura com a producte artístic, çò és, artificial, comporta

els seus problemes. Un d'aquests problemes és ~~corrupt~~ ¹² tancial, és a dir, constituir la mateixa substància de la literatura: el llenguatge. No hi ha literatura viable si no és usant un llenguatge normal i rònegament, en el cas ~~del~~ concret del valencià, normalisant i cultivant la nostra llengua es pot obtenir una literatura i una cultura ~~sees~~ expresses.

El valencià que ara es parla - i ja vorem en una altra de les nostres conferències en quin gran de decadència es troba - no té tota l'aptesa que la literatura requereix; el tenim en el màxim gran de la ~~nos~~ gran davallada; i si no estiguera en aquesta elàstica situació tampoc no satisfaria les necessitats literàries. I açò no és un fet particular del valencià, ans ho és de l'espanyol, del francès i de qualsevol altre idioma puix que prou és sabuda la diferència, la gradació que existix entre tota llengua parlada i la mateixa llengua cultivada literàriament. Com prou sabuda és la gradació ~~q~~ existent entre el llenguatge literari prosaic i el poètic.

L'únic bé; si d'una manera totalitària no podem re-
 tornar als clàssics perquè tot idioma viu i evoluciona, trac-
 tem de mirar i d'assenyalar quin profit podem haure de
 l'estudi dels nostres clàssics i quines aportacions debem fer
 al valencià que ara escrivim. I no perquem d'esment que
 no fóra just, ni elegant, ni polític transformar el valencià
 escrit en arcaisant; però no oblide ningú que fóra impo-
 lític, inelegant i injust deixar que la nostra literatura estiga
 plagada de totes les desferres del popularisme analfabet
 i de totes les immigracions verbals, més o manco erudites,
 de l'idioma veí.

Ni l'una cosa ni l'altra. D'aquí - repetim i repetirem el
 motiu bàsic de les nostres tasques lingüístiques - la neces-
 sitat d'elevat l'idioma al punt en què es trobaria avui si no
 tinguérem dos segles d'atriment literari.

Potser algú es pregunta, com nosaltres ens hem preguntat ^{noient} si és
 possible arribar a una comprensió clara de com ha d'ésser ~~se~~
 con-

nectat amb el clàssic al nouell llenguatge literari que ¹⁴
els escriptors han de construir en produir les seues obres. Si,
és possible; però cal que els escriptors conequen bé la literatu-
ra clàssica i fins que la comprenquen i això es pot aconse-
guir estudiant tant les obres mestres com la història puix
que com diu Lamartine: « Per comprendre bé una litera-
tura és necessari comprendre un poble, perquè la litera-
tura d'un poble no és solament el seu geni, sinó també
el seu caràcter. »

Així, doncs, es pot arribar a profundisar en l'àni-
ma del valencià antic tant manifestada en el seu as-
pecte intel·lectual com en el de la seua vida quotidiana
perquè l'obra artística ve determinada pels costums i per
l'estat general de les lleis.

I es pot fer la connexió prèvia renunciant de totes
les taques que nosatres homes de lletres d'avui portem
damunt per la nostra formació defectuosa. És precis
refer-nos, cal crear una norma i una conducta per als

15
nostres successors; cal esbatussar totes les nostres po-
tències i captar en favor de la creació literària, el ropatge,
l'expressió, la paraula...

És Taine mateix qui ha escrit: «Les obres de l'es-
perit no tenen rols a l'esperit per pare. L'home sencer
contribueix a la seua producció; el seu caràcter, ~~el~~ la
seua educació i la seua vida, el seu passat i el seu
present, les seues passions i facultats, les seues virtuts
i vicis, totes les parts de la seua ànima i de la seua ac-
ció deixen trassa en ço que pensa i escriu.»

Ara bé; qui no es bullga capbussar en tot aquest
complex problema del redreçament idiomàtic o no
tinga prou virtut per a fer-ho que deixe treballar i que
accepte el que se li proposa. No és d'un dia, ni d'un home,
i potser no és d'una època tota la faena que dóna la de-
puració de la nostra llengua. Els errors d'avui seran cor-
regits demà com ara ja han estat corregits errors d'ahir.
Bona fe en tots i estudi, molt estudi en els que es proposen

Permeten-me, ara, que presente a la vostra consideració una xicoteta mostra de com podria restituir-se al valencià literari actual alguna de les bel·leses del valencià antic que s'han perdut en l'escriptura, segurament, per la influència de l'espanyol i que, per sort encara són vives dins el llenguatge parlat d'alguna contrada nostra.

~~L'ús de~~ L'imperfet de subjuntiu en -s, tal com ho feien els clàssics ha de posar-se en circulació normalment.

Cert que Roig, de Corella usava la forma en -ra - i no seria llourat escamotejar-la ací ni en cap altre lloc o parlatment. Hens ací un exemple de Corella:

24 Ni la fredor de l'aigua fonda, ni temor de la mar espantable, ni espant de les bèsties marines, ni recel dels filats que els peixadors estenien, popueren a Seandre retrarre que, espai d'un estiu, diverses vegades nadant passara la freu

de la mar espantable...>>

17

Corella en aquest fragment transcrit usa passara i no passés. Però no obstant l'exemple l'imperfet de subjuntiu en -s és tan viu com clàssic i ^{per} cap raó ha d'estar en oblit literari. ¿Deu algun literat actual no vullga emprar-lo? ¿Deu l'ús absolut faria un xoc massa dur en el poble? El bon gust dels autors ^{hi} ~~faran~~ un ús més o manco cast; ~~deu~~ però deuen usar-lo perquè no és gens estrany al nostre parlar i perquè té una distinció ben ben elegant i tradicional.

Així, doncs, podem escriure: ajudés, revoqués, estigués, consentís, impedís, morís... repicassen, anassen, fossen, fos...

Veja's com apareix aquesta forma verbal en un fragment de l'Excitatori de la pensa a Déu de Bernat Oliver i quantes altres remarques sobre llenguatge clàssic es podrien fer, per exemple, sobre el gènere dels mots terminats en -or, substantius abstractes, com dolor; sobre l'ús

18

de elavors que fora de les nostres terres del nord ha estat substituït per l'espanyolisme entorses; sobre l'ús de qui pronom personal substituït massa vegades per que; sobre l'ús del pronom nosaltres ben aprop encara del nosatres popular però no prou literari que ~~es~~ ha estat imposat prudentment però no lògicament...; i encara podrien fer-se altres constatacions ben interessants.

Diu així:

« O gloriós sempre meu! E ja'm fesses tu tanta de gràcia que aquesta dolor, la qual tu soferist en lo teu precís cors, en la tua passió, habitas contínuament en les mies entràmenes, així com elavors habità en les tues. Les mies enteriment s'és tot alterat e quasi romput e mudat, veen soferir tanta dolor e torment al sen reverent senyor, tan delicat e tan amat. Ai las! Deu ja s'és partit de nosaltres lo bon pastor, qui era ~~font~~ font d'aigua viva! O las! E qui jamás veé tanta crueltat e tan indurida humanitat? Ateneu, fels cristians, e pensau aquedament e què és allò que

19

així menys prean. Vejan lo pren del Redemptor; e ab la
sua mort e passió pesan, en una balança, tot lo món 77.

I escriu Ausiàs March en Cants d'Amor:

21 Plaques a déu que mon pensar fos pmort
e que passàs ma vida en durment 77

I diu Joan Ot Martorell en Tirant lo Blanc:

21 L'embaixador prejà molt al Comte e a la Comtesa de
part del Rei que li volguessen fer tanta gràcia que los dos
volguessen anar a la ciutat de Londres... 77

Es podrien anotar tants exemples que la còpia fóra
interminable. ¿ Per què no usar, doncs, aquesta forma ver-
bal a la qual els nostres escriptors sembla han decla-
rada la guerra com si ella, la forma verbal, fos estrangera
al valencià?

El pronom feble adverbial hi d'un ús massa restrin-
git auisi en el llenguatge parlat entenc ha d'ésser em-
prat en el llenguatge escrit sempre que calga, grama-

ticalment, defugint la sintaxi espanyola que és l'opi 20
de la nostra llengua. Però l'hi pel qual advoquem és
vin encara? Sí; al nord del nostre país, en aquell recó
on tanta riquesa lingüística es conserva, floris als llavis
dels valencians. Els escriptors antics l'usaven defuda-
ment. Veja's ~~en~~ si no, un exemple ~~del Tirant~~ de Frai Vi-
cent Ferrer:

« Guina follia és, a aquells qui fan belles cases en aquest
món, que hi haurà tantes cambres com vullau, cambra so-
bre cambra, e en altre món no hi hauran feta una careta
xica on se puguem reposar, après que eixiran d'aquest
món! »

L'ús del pronom feble hi proporciona a la frase
una justesa i una elegància grandíssimes, les quals, en
aquest aspecte, no posseix l'espanyol. D'evem renunciar
a tan graciosa riquesa sacrificant l'idioma a les in-
fluències veïnes? De cap manera. Els escriptors valen-
cians, entencem, deuen usar justament un pronom ad-

verbial que ha de proporcionar les frases més elegants. 21

Però el que hem dit encara no ho és tot. Aquest pronoum hi darrere infinitiu es pot defensar amb els clàssics a la mà, també. Del Tirant lo Blanc:

« Menjar hi han tots els que hi voldran sopar »
D' Junià March:

« Lliur entre cards, vós sabeu i jo sé
que es pot bé fer hon mouir per amor
creure de mi que so en tal dolor
no fareu molt en dar-hi plena fe »

Ara voldria jo fer ben clara la necessitat, l'absoluta necessitat d'arreconar per sempre més un mot espanyol incrustat al nostre idioma. Remarque la importància perquè caldrà fer tants esforços, els esforços de tota una generació o més, per poder eliminar el tal barbarisme que no és altre que l'adverbi allí. Allí ha reemplaçat el clàssic aquí.

Si el Pare Vicent Ferrer sermonajava en el més popu-
lar valencià per a ésser ben entenedor àdhuc de la gent
més plana i manca docta l'ús d'aquí, adverbí de lloc,
era ben corrent al segle XV.

Diu en un sermó el Sant valencià:

«... confessa't ri pots: vet aquí per contrició; après, van-me
los pecats: vet aquí la confessió...»

L'adverbí aquí designa proximitat respecte a la perso-
na que parla o escriu, i aquí, designa proximitat respec-
te a aquell a qui hom parla o escriu. Però aquesta di-
ferenciació s'ha perdut per haver caigut totalment en
desús l'adverbí aquí. Cal posar-lo novament en circu-
lació, cal usar-lo correctament com cal que a Catalu-
nya, per es ~~forç~~ complementari, poseu en circulació correc-
ta l'adverbí aquí, on ha caigut, també, totalment en
desús.

Seguim espigolant en els nostres clàssics; ara per defensar
l'ús d'aquest, aquesta, aquests, aquestes que avui veem

suplantats no sols en el llenguatge parlat, si no tam- 23
bé, malhauradament, en el llenguatge escrit.

Alts exemples.

De Roig de Cavella en Història de Beandre i Hero:

« E si tu no vols aquest jove Exors, a qui merita-
ment tan gran odi portes... »

D' Ausias March:

« Plena de reny, en home foll atura
la molta vanor ab vana esperança
car pren tal bon que cerca tota França
d'aquest gran vol la raó en riu murmura. »

De Vicent Ferrer:

« Di, àngel, aquesta creatura ha feyts aquestes pecats? »

De la Crònica de Pere III:

« E fets, aquestes coses, après algun temps, lo dit re-
myr rei nostre pare... »

De Lo Somni de Joan Joan, de Jaume Gual:

«I com està sa renyoria?

- I sa ~~mare~~ mercè?

Deu és un parlar aquest que ve
d'alta Alemanya
que, per venir de terra estranya
i ésser tal,

se'n fa entre elles gran cabal
al temps de Lluí. 77

Per a què seguir aportant més exemples d'ús d'aquest,
aquesta, ni els nostres escriptors no ho escrivien d'altra ma-
nera? Alltra aquests exemples, l'adjectiu i pronom aquest
és viu en el parlar valencià d'ara. Retornant-lo a la cir-
culació - i permeten-me el mot - arrecorriem els per a
mí espanyols este, esta, estos i estas vetualment en ús aben-
sin.

Alua altra remarca, encara, per acabar puix que
aquestes qüestions no són gens distretes. Toti els oients
i'hauran fixat que en els versos càustics de Saül que

he elegit hi ha un que diu:

« per venir de terra estranya »

25

Çaquell escriu venir i no viindre. És natural. Els clàssics escrivien venir, sostenir, deterir, mantenir i altres que tant podem usar-los avui en la terminació -ir com en la terminació -indre. Aquests verbs tenen bastants enemics entre els escriptors valencians; venir i els seus composts perquè semblen espanyols i els altres, com sostenir, perquè... semblen catalans, és a dir, perquè se semblen a ells mateixos.

I prou. Altres remarques d'interès podrien fer-se però fóra massa carregosa la present sessió. La simple lectura dels textos literaris dels nostres segles grans donarà als nostres companys, als nostres estudiosos, als nostres escriptors o, senzillament, als diletants la mesura justa del que és reintegrable al llenguatge escrit actual. La lectura dels clàssics és indispensable a tot escriptor valencià, a tot aprenentatge literari. Hem d'escriure bé i hem de parlar bé

„ car tot nostre fet està en parlar „

26

I en ~~recordar~~ fer aquesta cita de mossèn Ferrullar, i en aplicar-la al nostre renaixement literari i polític, dicem més de fe nacionalista integral que el nostre fet està en parlar i en escriure la nostra llengua valenciana.

